

CZU: 37.037:39

EDUCAȚIA INTELECTUALĂ DIN PERSPECTIVĂ ETNOPEDAGOGICĂ

Sergiu BACIU

Academia de Studii Economice din Moldova

În articol sunt elucidate unele aspecte ale culturii populare românești, care a creat un sistem empiric popular de educație intelectuală, în care esențială ni se pare a fi latura activ-integratoare ce stabilește în permanență relații între om, natură și societate.

Cuvinte-cheie: folclor, educație intelectuală, valori tradiționale, motivație.

INTELLECTUAL EDUCATION FROM AN ETHNOPEDAGOGICAL PERSPECTIVE

The article elucidates some aspects of Romanian folk culture, which has created a popular empirical system of intellectual education, in which it seems to us to be the active and integrative part that permanently establishes relations between the man, nature and society.

Keywords: folklore, intellectual education, traditional values, motivation.

Pedagogia populară, folclorică a stat la baza pedagogiei culte, inițial, așa cum gândirea filosofică evoluată și cultivată a avut la bază înțelepciunea populară. Unul dintre scopurile educației populare a fost și este de a cultiva un „om cu scaun la cap”, deștept, înțelept. În general, educația intelectuală este latura educației care constă în transmiterea cunoștințelor științifice, formarea și dezvoltarea structurilor cognitive ale subiecților educaționali, în modelarea cognitivă a personalității lor. Educația intelectuală populară este o direcție importantă în cercetările pedagogiei culte. Astfel, „obținerea unei noi calități a educației intelectuale înseamnă a aborda una dintre cele mai complicate și complexe probleme sociopedagogice – aceea a organizării și valorificării optime a fondului de inteligență a națiunii. Nu există tezaur mai prețios și mai sigur decât cel constituit din inteligențele bine formate, corect folosite și permanent susținute de un ideal de viață superior” [1, p.194]. Totodată, educația intelectuală constituie baza celorlalte componente ale educației (morală, estetică, fizică), fiind în același timp deschisă „noilor educații”.

În concepția populară, omul cu minte, omul care gândește bine e un om „așezat”, este în echilibru cu ceea ce îl înconjoară, gata să răspundă adecvat solicitărilor mediului: „Mintea domnește, mintea împărățește”; „Omul înțelept face ce poate, nu ce vrea”; „A simți încotro bate vântul”.

Mintea e considerată, de asemenea, bunul cel mai de preț al omului: „Foaie verde-a bobului, Scumpă-i mintea omului”; „Decât să-i iei cuiua mințile, mai bine să-i iei zilele”; „Mi-i drag omul voinic, dar să aibă și minte”.

Mintea, în concepția populară, este utilă, eficientă: „Un om deștept face cât doi”; „Capul iscusit la vreme de nevoie se cunoaște”; „Înțeleptul adună și prostul risipește”.

Contrariul minții este prostia, un fel de insuficiență mintală: „Gură cască – minte proastă”; „Prostului nici norocul nu-i ajută”; „Prostului nu-i stă bine, dacă nu-i și fudul”.

Interesant, cu umor se spune despre prostia omenească în snoave. Dar nu se spune oricum, ci după ce a trecut prin toate cărările prostiei omenești. Dacă nu ieși în lume, n-ai de unde s-o cunoști. Snoava a ieșit în lumea mare, acolo unde prostia mare se înghesuie la mai mare prostie. S-a dus femeia la târg. S-a dus să vândă ea porumbul. Și-l vinde la un terchea-berchea, fără bani, înțelegându-se ca acesta să-i aducă banii peste o săptămână. Ba, ca să-l recunoască, femeia îi mai dă pe deasupra blana cea de lână a bărbatului ei. Când vine acasă și-i spune toate cele întâmplate bărbatului, acesta o bate. Peste o săptămână, la același târg, aceeași pățanie. Bărbatul își ia traista și de necaz se duce în lume, să vadă dacă undeva va mai întâlni o femeie așa de proastă. Ajunge într-un sat. Cere voie să doarmă la o casă, unde sta o femeie căreia îi murise bărbatul. Femeia îl întreabă: „De unde ești?” „De pe lumea ailaltă”, răspunde el. Și ea îi dă atunci bani și haine ca să le ducă la bărbatul său, pe „lumea ailaltă”. Se întoarce omul acasă, spune snoava, convins că a văzut femei mai proaste decât femeia lui”. Astfel, se poate spune că prostia omenească nu are limite și oricând prostul se poate fuduli pentru că se mai poate găsi un prost mai prost ca prostul.

Nu putem să nu mai expunem o mică snoavă, care cu finețe ia în zeflema prostia omenească, având o mare valoare educativă: „Unul a intrat în biserică, îmbrăcat, așa cum s-a sculat din pat. Când l-au văzut, toți

cei de acolo au izbucnit în râs. El, tăntălăul, s-a uitat la ei. L-a văzut și pe nașul său acolo. Acela nu râdea. Stătea cu capul plecat în jos, de rușine. „Iaca, zise tăntălăul din snoavă, toată lumea a râs și s-a bucurat când m-a văzut, numai nașul nu”. Snoava s-a oprit aici, dar va rămâne actuală, cu părere de rău, pentru mult timp. Nu în zădar, filosoful francez Alain face o observație interesantă: „Fiecare este atâta de inteligent, cât vrea să fie... Limbajul ar putea să ne-nvețe destul; astfel, instinctul popular ne arată într-un fel cu degetul ceea ce face diferența dintre omul cu judecată și un prost” [2, p.94].

Pentru a deveni mintos și deștept este necesar de a învăța: „Cine muncește și învață om deștept devine-n viață”; „Precum apa înima ți-o răcorește, așa și învățătura mintea ți-o limpezește”; „Învățătura mintea îmbogățește, iar neștiința o sărăcește”.

În folclor învățarea este înțeleasă la fel ca în știința pedagogică: „Este acea modificare a dispoziției sau a capacității umane care poate fi menținută și care nu poate fi atribuită procesului de creștere. Modificarea denumită învățare se manifestă ca o modificare a comportamentului și producerea ei este dedusă din compararea comportamentului, de care era capabil individul înainte de a fi pus într-o situație de învățare oarecare, cu comportamentul de care dă dovadă după acest tratament” [3, p.11], respectiv: „Nu să grăiești, ci cum să grăiești să te silești a învăța”; „Nu e învățat cel ce citește, ci cel ce știe ce citește”; „Banii nu aduc învățatură, ci învățătura aduce bani”.

În lipsa școlilor copiii se învățau prin intermediul creației populare, mai ales prin ghicitori. Ghicitoarea are tentația vie a cunoașterii și nevoia de a tălmăci și a prinde înfățișarea nevăzută a legăturilor dintre lucruri, ca pentru o altă întregire a lor; dincolo de cunoașterea obișnuită și tuturor cunoscută, este o parte a gândului iscoditor. Nici alegoria, nici personificarea, nici asociațiile logice nu pot stăpâni atât de bine dezlegările revărsate în formula cvasiabstractă a ghicitorii, gata să dubleze înțelesurile zise prea înțelese. Căci vine de unde nu te gândești și țese gânduri la care puțini se gândeau.

Ghicitoarea a apărut numai în momentele de tihnă ale vieții, la șezători sau la ceas de sărbătoare, când omul în tihnă putea să mediteze despre rosturile lucrurilor. Astfel, valoarea cognitivă a ghicitorii este foarte mare, ea pornește de la o cunoaștere știută spre una posibilă, dacă spune: „Vara umblu după miere, iarna dorm să prind putere”.

Pe firul ghicitorilor intră întrebările despre cele două relații – trupul și sufletul, concepute într-o unitate a lor, dar și în ruptura echilibrului dintre ele: „Am o lădiță cu o porumbiță; dacă zboară porumbița, n-am ce face cu lădița”. Totodată, există în ghicitoare imaginea cea vie a lucrurilor: „Multe fire de argint leagă cerul de pământ”, răspunsul este „ploaia”, care într-adevăr este de „argint” pentru că face pământul să rodească, aducând belșug. Ghicitoarea are un răspuns evaluativ precis, învăluit de conținutul textului, care nu se abate de la un înțeles, care spune mai mult decât înțelesul obișnuit, care trebuie ghicit. Să ghicești ce înțeles poate avea ghicitoarea: „Cine-l face nu-i trebuie, Cine-l cumpără, nu-l dorește, Și cui îi trebuie, nu-l vede”. E coșciugul, desigur, însă ghicitoarea îi caută toate înțelesurile posibile, pe care altfel, cumva în afara ghicitorii, poate nu le-am căuta. De aceea, te silește să meditezi și să înțelegi încercătura de înțelesuri pe care o poate avea pentru om un obiect, un lucru făcut, o întâmplare. Ghicitoarea ne spune că lumea trebuie privită mai în ascunzișurile ei, mai în nuanțele culorilor ei, căci orice lucru sau obiect poate fi ascuns în textul laconic și filosofic al ghicitorii, până și cârciuma, despre care se spune cam așa: „Mănăstirea dracului – în mijlocul satului”. Lucrurile capătă o altă viață în ghicitoare, dar numai pentru răsturnarea de moment, destul de paradoxală, a ceea ce nu s-ar crede că poate fi așa.

Am putea spune că ghicitoarea este concomitent o sinteză și o analiză a realității, un tezaur al înțelepciunii populare, care dezvoltă capacitățile intelectuale ale persoanei și mai ales agerimea gândului. Rostul ei spiritual este de a scoate mintea din amorțeala nepotrivită vieții omului și de a o face să lucreze intensiv și creator.

Dar nimic nu se obține fără muncă și omul din popor știe că învățătura este, înainte de toate, muncă: „Cunoștințele multe cu răbdare se adună”; „Învățătura nu se toarnă în urechi cu pâlnia”; „Învățătura nu se câștigă cu bani, dar se câștigă cu ani”.

Rezultatele învățaturii sunt cunoștințele și deprinderile pe care poporul le numește tot „învățatură” sau chiar „știință”: „Știința este hrana sufletului”; „Omul învățat poartă întotdeauna averea cu dânsul”; „Deprinderile din tinerețe rămân până la bătrânețe”.

Motivația principală a omului de a învăța a fost aspirația spre perfecțiune: „Învățătura e lumină ce-ți face viața mai senină”. Dorința de perfecționare este, neîndoind, o realitate organică, o valoare esențială a naturii umane și unul dintre atributele funciare ale ideii de om. Omul muncește, gândește, învață, luptă pentru

cunoașterea, schimbarea și supunerea naturii și în acest proces măreț și eroic, plin de succese și căderi, de iluzii și deziluzii, se schimbă pe sine însuși și se perfecționează neîntrerupt. Nu doar insul, ci întreaga societate umană se află, în virtutea legilor dialectice, într-o continuă devenire și perfecționare. În concepția populară românească, „omul învățat are stea în frunte” și el dispune de o infinitate materială de posibilități în crearea unei realități perfecte, conforme cu scopul propus.

Odată cu apariția școlilor, mentalitatea populară a reacționat prompt: „Școala este locul unde îți țevi norocul”; „Unde școala se ivește pământul se-mbogățește”; „Altoiu face pomul pom și școala omul om”.

În afară de proverbe, găsim uneori, în folclorul mai recent, atitudini pozitive exprimate față de școală. În cântecul de leagăn avem următoarea prorocire a viitorului: „Să te văd umblând în casă, Să șezi cu mama la masă, Să te văd umblând la școală, Să-mi fii ajutor la boală...”

Importanța științei de carte pentru popor este bine reflectată în ghicitoarea ce se referă la condei: „De iute ce sunt, trei abia mă țin, / din nasul meu curge miere și venin; glas nu am, dar să strig de voi fi pus, s-aude-n răsărit și-n apus; eu lumea o împac și o-nvrăjlesc, pe toți îi bucur și-i întristez” (se aseamănă mult cu fabula lui Esop despre „limbă”).

Despre știința de carte avem multe proverbe, unele dintre care au devenit adevărate slogane de propagandă a ei: „Cine știe carte ajunge departe”; „Cine știe carte are patru ochi”; „Ai carte – ai parte”.

Avem, totuși, și unele proverbe cu atitudini negative față de carte și cuvântul scris: „Minte ca din carte”; „A face slova cu piciorul de furnică”; „O mână de carte și un sac de minciuni”.

Din ce cauză au apărut aceste proverbe? Găsim răspuns la Marshall McLuhan, în *Galaxia Guttenberg* [4], care face o distincție netă între cultura orală și cea scrisă, erijându-se în apologet al celei dintâi, întrucât dezvoltă la om nu doar vorbirea, auzul și ochiul, dar sensibilizează întreaga ființă a celui ce audiază. Întrucât povestitorul, interpretul de folclor se adresează ca o mulțime către o mulțime, nu ca o persoană către o persoană, el transmite tuturor o tradiție, învățatură anonimă. Punctul lui de vedere ne interesează într-o bună măsură și este adevărat că scrierea are evidente dezavantaje față de cuvântul viu, dar are și imensul avantaj tehnic de a-l conserva și transmite mai ușor generațiilor următoare, în timp ce rostirea poate fi uitată sau distrusă odată cu nimicirea poporului respectiv. De aceea, dacii, ca și celții și mai târziu românii, pentru a menține și cultiva memoria, darul cel mai de preț cu care l-a înzestrat natura pe om, au fost împotriva scrisului și i-au învățat pe toți de același neam filosofia lor proprie, la care nu aveau acces alții, întrucât ea nu era explicită, ci trăită.

Toate acestea vin să întărească supoziția că adevărata învățatură nu se citește, ci se propagă întocmai ca undele de lumină și, dacă experiența și năzuințele unei colectivități sunt exprimate de ea, atunci se menține veșnic trează în conștiința acesteia; nu degeaba orice basm începe aproape la fel – „a fost odată ca niciodată”, neinteresând timpul istorico-real, deși evenimentele se consumă în sfera lui; importantă este derularea faptelor din care auditorul singur să tragă învățăminte utile lui și semenilor săi.

Învățătura din creația populară românească era asimilată de către tineri, mai ales în timpul șezătorilor, când erau puși să execute anumite lucrări folositoare colectivității, nu însă ca la greci, într-un timp special dedicat povestirii sau dialogului.

Aceasta vine să sublinieze importanța experienței pentru procesul de învățare: „Practica bate gramatica”; „Tot pățitu-i priceput”; „A îmblat și în căruță, și în teleguță”.

Deci, prin intermediul practicii are loc evaluarea rigidă a deprinderilor, învățăturilor și cunoștințelor acumulate în anii copilării și tinereții. Învățarea nu se termină odată cu atingerea majoratului, ea este permanentă, spune proverbul: „Mult trăiești, mult înveți”. Pentru că odată cu trecerea timpului și acumularea de noi cunoștințe și experiențe cei mai deștepti și perseverenți să ajungă la cea mai înaltă performanță intelectuală, la înțelepciune. Iată ce spune despre ea John Locke: „Înțelepciunea, în accepțiunea sa populară, este calitatea omului, care conduce treburile cu pricepere și cu prevedere. Ea este rodul unei fericite dispoziții a firii, a încordării minții și a experienței și de aceea ea depășește puterile copilului” [5, p.103].

Încă geto-dacii considerau că numai omul înțelept este în măsură să definească rostul lucrurilor. Prin înțelepciune ei prețuiau mai mult dominantă spirituală a persoanei umane. Personalitatea (Zamolxe, Deceneu) nu se dizolva în viața obștii dacice și nu se pierdea în anonimat. Înțelepciunea era piatra de încercare a acestei personalități. Era o gândire care se finaliza în atitudinea activă, pe care o aveau față de tot ce ființa. Față de metafizica budistă a inacțiunii, stăpânită de durerea de nu a ajunge niciodată la perfecțiune, înțelepciunea geto-dacă este deschisă lumii, pe care o transfigurează prin fiorul cald al bucuriei de viață, fiind învăluită de

un sentiment al veșniciei (nemurirea), caci „pentru acela care în tot ce aduc valurile lumii vede numai bine, care pune la baza tuturor faptelor sale rațiunea, căruia puțin îi pasă de timpul ce i s-a dat spre a contempla universul, moartea nu există” [6, p.110], înțelepciunea rămâne în faptele și în lucrurile omenești. La români, înțelepciunea a avut și are două sensuri majore:

- a) de a-l învăța pe om să acționeze, nu să vorbească – „Cine tace mai multă treabă face” și
- b) înțeleptul este pedagogul neamului omenesc – „Omului cu învățătură îi curge miere din gură”, pentru că doar numai el cunoaște adevăratul sens al vieții.

Pornind de la ideea că „istoria fiecărui individ care este înainte de toate istoria adaptării lui la modelele și pildele pe care i le oferă tradițiile comunității lui” [7, p.19] și că obiceiurile, conform constatării lui M.Eminescu, „sunt expresiunea exterioară a unui profund învățământ sau a unei profunde idei interne” [8, p.20], putem afirma că poporul, în operele sale, a creat un „model” de om deștept, inteligent, deschis și dornic de a se perfecționa intelectual pentru binele său și al colectivității.

Problemele de ordin pedagogic pe care le-am urmărit, în mod parțial, în cultura populară românească ne îndreptătesc să spunem că există temeuri pentru a găsi în această cultură elementele unui sistem de gândire pedagogică, ordonat în noțiunile sale specifice și în modalitățile de abordare a educației. Ca atare, cultura populară românească tinde către un sistem de educație care se extinde de la problemele legate de creșterea copilului la cele ale relațiilor sociale și ale omului în genere. Cultura populară românească a dus la crearea unui sistem empiric popular de educație intelectuală, în care esențială ni se pare a fi latura activ-integratoare care stabilește în permanență relații între om, natură și societate.

Concluzii

Putem afirma cu certitudine că poporul român și-a creat, pe baza experienței milenare, un ideal al omului. O caracteristică primordială a acestuia este deșteptăciunea, mintea care a fost dorită să fie cultivată în permanență și cu sânguință de geniul popular. Educarea intelectuală trebuie să devină acel obiectiv major care va sta la baza educației pe tot parcursul vieții, indiferent de formele de organizare sau de conținutul și volumul materialului predat. Pentru acesta avem un suport bogat și splendid – folclorul românesc.

Referințe:

1. VĂIDEANU, G. (coord.). *Educația intelectuală. Studii constative și prospective*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971.
2. ALAIN. *Propos sur l'education*. Paris: Rieder, 1932.
3. GAGNÉ, R.M. *Condițiile învățării*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1975.
4. MC'LUHAN, M. *Galaxia Guttenberg*. București: Editura Politică, 1976.
5. LOCKE, J. *Texte pedagogice alese*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1962.
6. MARC, A. *Meditațiile*. București: Editura Casei școalelor, 1930.
7. BUTH, B. *Patterns of culture*. Cambridge, 1961.
8. EMINESCU, M. *Literatura populară*. București: Minerva, 1977.

Date despre autor:

Sergiu BACIU, doctor habilitat, conferențiar universitar, Academia de Studii Economice din Moldova.

E-mail: cdcfp@ase.md

ORCID: 0000-0002-7452-8356

Prezentat la 20.05.2019